

УДК 930-051Гофман(438):374.72(477.8-22)»193»(045)

DOI: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2024-31-Yaremchuk>

Valentyna Yaremchuk

junior researcher, Department of Modern Ethnology, The Ethnology Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3445-3027>

e-mail: v_viktorivna@ukr.net

Bibliographic Description of the Article: Yaremchuk, V. (2024). The participation of Yakub Hoffman in the organization of the circle for raising the cultural level of the village at the Kremenets Lyceum. *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 31, 126-132. (In Ukrainian). doi: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2024-31-Yaremchuk>

THE PARTICIPATION OF YAKUB HOFFMAN IN THE ORGANIZATION OF THE CIRCLE FOR RAISING THE CULTURAL LEVEL OF THE VILLAGE AT THE KREMENETS LYCEUM

Abstract. The purpose of the study: to reveal the participation of Yakub Hoffman, an ambassador to the Polish Sejm, in the organization of a circle for raising the cultural level of the village at the Kremenets Lyceum (1937), to highlight his activities in the socio-political field and his views on peasantry.

The scientific novelty of the publication lies in the fact that for the first time the following sources were considered and introduced into scientific circulation: archival documents of the activity project of the circle; correspondence with Stefan Charnotsky curator of the Kremenets Lyceum; excerpts from shorthand notes of the ambassador's speeches.

The methodological basis of the article is the principle of historicism, systematicity and objectivity. When presenting the material, a problem-chronological approach was used. Special attention is paid to the methodology of working with archival sources. Based on the results of the developed source base, the general picture of functioning the circle was reproduced. The article mentions the availability of primary and secondary project documents. The analysis of these documents revealed the participation of Ya. Hoffman in its implementation.

Conclusions. Yakub Hoffman's professionalism as an educator was manifested in his ambassadorial activities. He understood that the policy of the government should be fair so as not to be exposed to the resistance of national minorities, the largest percentage of which was the rural population. During the sessions of the Sejm, Ya. Hoffman emphasized the importance of the education of peasantry. He took an active part in the educational program: initiated the creation of an educational group in the parliament; participated in writing the project of the organization of the circle for raising the cultural level of the village, the activity of which was implemented at the Kremenets Lyceum. The following components were prescribed in the program for the creation of the circle: determining of the goal, tasks; methodological guidelines for collecting and processing observations, delivering lectures, organizing seminars; load selection, which included 12 subjects; proposals regarding the teaching staff.

The views of Ya. Hoffman on the role of government in the peasant issue, recorded in archival materials, are still relevant today.

Key words: Yakub Hoffman, Stefan Charnotskyi, Poland, Volyn, Second Polish-Lithuanian Commonwealth, peasantry, Kremenets Lyceum, interwar period.

Валентина Яремчук

молодша наукова співробітниця, відділу етнології сучасності, Інститут народознавства НАН України, Львів, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3445-3027>

e-mail: v_viktorivna@ukr.net

Бібліографічний опис статті: Яремчук В. Участь Якуба Гоффмана в організації гуртка з підвищення культурного рівня села при Кременецькому ліцеї. *Український селянин*. 2024. Вип. 31. С. 126-132. doi: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2024-31-Yaremchuk>

УЧАСТЬ ЯКУБА ГОФФМАНА В ОРГАНІЗАЦІЇ ГУРТКА З ПІДВИЩЕННЯ КУЛЬТУРНОГО РІВНЯ СЕЛА ПРИ КРЕМЕНЕЦЬКОМУ ЛІЦЕЇ

Анотація. Мета: розкрити участь Якуба Гоффмана – посла до польського Сейму в організації гуртка з підвищення культурного рівня села при Кременецькому ліцеї (1937 р.), висвітлити його діяльність на громадсько-політичній ниві та погляди щодо селянства.

Наукова новизна публікації полягає в тому, що вперше розглянуто та введено до наукового обігу: архівні

документи проєкту діяльності гуртка; листування з куратором Кременецького ліцею Стефаном Чарноцьким; уривки зі стенографічних записок виступів посла.

Методологічною основою статті є принцип історизму, систематичності та об'єктивності. При поданні матеріалу застосовано проблемно-хронологічний підхід. Особливу увагу приділено методології роботи з архівними джерелами. За результатами опрацьованої джерельної бази відтворено загальну картину функціонування гуртка. У статті зазначено про наявність первинного і вторинного документів проєкту. При аналізі цих документів розкрито участь Я. Гоффмана в його реалізації.

Висновки. Професіоналізм Якуба Гоффмана як освітянина проявився в його посольській діяльності. Він розумів, що політика влади повинна бути справедливою, щоб не наражатися на опір національних меншин, найбільший відсоток яких складало сільське населення. Під час засідань Сейму Я. Гоффман акцентував увагу послів на необхідності навчання селянства. Він брав активну участь в освітянській програмі: ініціював у парламенті створення освітньої групи; долучився до написання проєкту організації гуртка з підвищення культурного рівня села, діяльність якого була реалізована при Кременецькому ліцеї. У програмі створення осередку було прописано такі складові: визначення мети, завдань; методичні вказівки щодо збору й обробки спостережень, проведення лекцій, організації семінарської роботи; підбір навантаження, яке включало 12-ть предметів; пропозиції щодо викладацького складу.

Зафіксовані в архівних матеріалах погляди депутата Я. Гоффмана на проблеми влади у селянському питанні є актуальними і сьогодні.

Ключові слова: Якуб Гоффман, Стефан Чарноцький, Польща, Волинь, Друга Річ Посполита, селянство, Кременецький ліцей, міжвоєнний період.

Постановка проблеми.

Якуб Гоффман – історик-краєзнавець, депутат польського Сейму, який пропагував ідеї поширення польської культури, водночас співпрацюючи з українцями для покращення їхньої освіти. Сутність проблематики цієї статті полягає в тому, що наявні знання не дають відповіді на питання про участь посла в освітянській програмі щодо організації осередку з підвищення культурного рівня села. Нововідкриті факти потребують наукового осмислення діяльності Я. Гоффмана з огляду на те, що вона розгорталась у фарватері національної політики Другої Речі Посполитої.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання ролі Я. Гоффмана в організації гуртка з підвищення культурного рівня села при Кременецькому ліцеї не було темою окремого дослідження, однак згадки про участь ученого в цьому проєкті є в публікаціях В. Бусленка¹ та І. Скакальської².

Мета статті.

Мета статті – на основі архівних джерел розкрити участь Якуба Гоффмана – посла до польського Сейму в організації гуртка з підвищення культурного рівня села при Кременецькому ліцеї (1937 р.), висвітлити його діяльність на громадсько-політичній ниві та погляди щодо селянства.

Виклад основного матеріалу.

У 1935 р. Я. Гоффмана обрано послом до Сейму. Він був добре ознайомлений зі станом шкільництва на Волині, тому енергійно включився до роботи парламенту з питань освіти. З його ініціативи в парламенті було створено освітню групу. Під його редагуванням вийшов Проєкт положення про депутатську просвітницьку групу депутатів і сенаторів.

Документ складався з 8 пунктів: у 1-му зазначалася мета групи – взаємне ознайомлення з потребами та станом освіти, науки, культури і виховання в Польщі; згідно з 2-м, група поділялася на 7 секцій: загальної освіти, середньої освіти, професійно-технічної освіти, академічної освіти і науки, культури, освіти та у справах молоді, позашкільної освіти та ін.; у 3-му визначалося обрання президента, секретаря та голів окремих секцій загальними зборами; у 4-му йшлося про підготовку плану роботи секретарями секцій, призначення діловодів з окремих питань; у 5-му – про скликання пленарного засідання президентом групи для обговорення більш важливого питання; у 6-му – про доповідь голів окремих секцій на чергових засіданнях групи; у 7-му – про незалежність членів у прийнятті позиції з кожного питання відповідно до свого сумління; у 8-му – про забезпечення групою відповідними матеріалами освітніх комісій Сейму та Сенату³.

³ ДАРО. Ф. 160, оп. 1, спр. 17 («Устав дискуссионного клуба послов и сенаторов, проект устава парламентарной культурно-просветительной группы послов и сенаторов и протоколы общего собрания и заседаний парламентарной группы. 14 ноября 1935 г. – 18 января 1938 г.»), арк. 4.

Посол не приховував свого невдоволення занепадом освіти на Волині. Він наполягав, щоб у школах розповідали про культуру, історію рідною мовою, прагнучи надати освіті на Волині національного забарвлення⁴. Зокрема, в одному зі своїх виступів Я. Гоффман зазначав: «Завданням польського вчителя на Волині є зміцнення польського духу та усвідомлення наших забов'язань перед Республікою Польща. Завдання вчителя-поляка щодо непольського населення, а особливо щодо українського населення, полягає в тому, щоб створити максимально сприятливі умови для того, щоб дитина відчула в школі атмосферу доброзичливості та поваги до національної ідентичності. Зв'язок, який пов'язує психіку і свідомість цієї дитини з Польщею, має бути природним вираженням злиття національної свідомості з державною свідомістю громадянина Республіки Польща. Це станеться через його контакт із нашою культурою в її найкращому та найглибшому вираженні. Ця мета буде досягнута передусім тоді, коли вчитель суворо дотримуватиметься і сумлінно реалізуватиме вказівки чинної мовної та національної навчальної програми»⁵.

Важливими є погляди посла щодо проблеми влади, яка, на його думку, складається з двох факторів: сили та авторитету⁶. Сила – це завше фізичний авторитет влади. Головним же чинником повинен бути авторитет, заснований на справедливості. Я. Гоффман добре розумів, що соціальна політика уряду має бути досить виваженою, орієнтованою на тісно пов'язане з природою і землею селянство, яке складало 3/4 населення, тому що «найбільш чутливим до справедливості є селянин»⁷.

Під час засідань сейму Я. Гоффман акцентував увагу послів на необхідності навчання селянства, тому що цьому питанню приділялося недостатньо уваги. Можна припустити, що з цих причин він брав безпосередню участь у написанні проекту організації гуртка з підвищення культурного рівня села.

Діяльність осередку була реалізована при Кременецькому ліцеї. Саме ця установа була обрана згідно із затвердженою резолюцією Союзу польської політичної думки про шкільні справи у Волині від 3 жовтня 1936 р. У п. 4 резолюції вказано, що заснований Тадеушем Чацьким Кременецький ліцей продовжуватиме справу свого засновника і у такий спосіб ставатиме дедалі глибшим і ширше випромінюючим центром польської культури на Волині⁸.

Із листування Я. Гоффмана, депутата парламенту Республіки Польща у Варшаві, з куратором Кременецького ліцею С. Чарноцьким дізнаємося про залучення посла до організації та реалізації цього проекту.

Цікавим є те, що у листі від 24 лютого 1937 р. куратор звернувся до депутата з проханням надіслати депутатський матеріал щодо проекту організації гуртка для обговорення на конференції, яка мала відбутися в першій половині березня⁹.

У листі-запрошенні від 15 квітня 1937 р. С. Чарноцький звернувся до Я. Гоффмана, покликаючись на свій лист від 24 лютого поточного року, із проханням приєднатися до конференції, яка повинна була відбутися 20 квітня у м. Кременці. Він також надіслав матеріали для обговорення¹⁰.

На цій установчій конференції проект було заслухано. У ньому відзначалося, що завданням гуртка є «прагнення до відпрацювання найважливіших шляхів, що ведуть до піднесення всієї культури в найширшому розумінні цього слова, тобто як духовної, так і господарчої»¹¹.

4 Скакальська І., Швалюк І. Освітянська інтелігенція Західної Волині та її роль у формуванні державницької еліти українського народу в міжвоєнний період ХХ ст. *Історія України, Наукові виклади*. 2014, 3. С. 28–31. URL: file:///C:/Users/pasic/Downloads/Mandriv_2014_3_7.pdf

5 ДАРО. Ф. 160, оп. 1, спр. 15 («Стенографические записи выступления Гоффмана Якуба в сейме в 1937–1938 годах. 16 февраля 1937 г. – 18 февраля 1938 г.»), арк. 14.

6 Там само. Спр. 26 («Проект организации кружка по повышению культурного уровня деревни, программа занятий кружка. 10 января 1936 г. – 29 декабря 1937 г.»), арк. 18.

7 Там само. Арк. 19.

8 ДАРО. Ф. 160, оп. 1, спр. 83 («Устав общества “З'єднання польської мислі політичної на Волиню”. 16 мая 1936 г. – 3 октября 1936 г.»), арк. 5–5зв.

9 Там само. Спр. 26, арк. 14.

10 Там само. Арк. 41.

11 Бусленко В. *Якоб Гоффман — посол до сейму*. Роде наш красний... Волинь у долях краян і людських документах. Луцьк: Вежа, 1996.

При перегляді архівних матеріалів ми відібрали для подальшого опрацювання та аналізу два зразки проєкту. Звірка виявила між ними певні відмінності.

Уперше проєкт для Кременецького ліцею «OGNISKO KULTURY WSI / Projekt dla Liceum Krzemienieckiego» був надісланий від імені Йозефа Халасінського – директора Національного інституту сільської культури. Інформація у ньому відтворена за такими змістовими розділами: 1. «Провідні ідеї та завдання осередку»; 2. «Соціально-культурні основи організації осередку»; 3. «Методи роботи»; 4. «Навчальна програма» (відтворена у 7 пунктах); 5. «Участь Національного інституту сільської культури» (у 3 пунктах)¹².

У п. 1 зазначалося, що осередок сільської культури мав би розвивати здатність і вміння бачити сільську культуру зсередини цієї спільноти, а саме – бачити, як існує культура села в сільській родині, у громаді. Згідно з п. 2, організація діяльності осередку повинна була реалізуватись у формі співіснування із селом: ішлося про розміщення учасників серед селянських родин у навколишніх селах, але на такій відстані, щоб вони могли сходитися на семінарські та лекційні заняття¹³.

Основний акцент у функціонуванні курсів робився на системності спостережень за селянськими родинами та участі в їхньому житті у поєднанні з лекціями (не більше 1–2 на день). Планування розкладу лекцій і семінарів потрібно було здійснювати відповідно до зайнятості учасників своїм побутом та їх участі у житті села. Також обґрунтовувалася необхідність надання вихідних.

При планомірній організації роботи осередку з добре підбраною командою кількість його учасників не мала би перевищувати 50–60 осіб¹⁴.

Розглянемо прописану в першому зразку проєкту роботи гуртка участь у ній Національного інституту сільської культури. Згідно з документом, ця установа забов'язувалася розробити інструкцію для учасників, які проживатимуть у селянських родинах, і призначити відповідальних співробітників інституту, які керуватимуть процесом спостереження та семінарами відповідно до заздалегідь узгодженої програми; дозволялася взаємодія у виборі інших керівників семінарів, у розробці правил співпраці між семінарами та у виборі команди доповідачів¹⁵.

Можемо припустити, що цей документ був загальною інструкцією, яка стала основою для розробки другого, удосконаленого зразка проєкту.

Деталізовану інформацію про функціонування осередку маємо в архівному документі «Ognisko Społecznej Pracy na Wsi», який був доопрацьований та відкорегований Я. Гоффманом.

Другий документ містив 8 розділів. У розділі I прописувались основна мета – служити потребам сільського життя шляхом розвитку сільських соціальних працівників – і завдання – прагнути виробити найдоцільніші шляхи покращення культури села. Згідно з розділом II, основна задача – зрозуміти характер середовища, психологічні властивості та емоційні елементи селянського суспільства; розвивати у слухачів здатність дивитися на проблеми села та його роль у Польщі не ззовні, а з точки зору селянина, як людини, члена родини, сусіда.

Про структурування організації роботи, яка проводилася взимку та впродовж кількох літніх тижнів (у форматі студентських зборів), читаємо у наступному розділі III: «1. Збір і обробка спостережень слухачів за навколишнім життям; 2. Лекції відповідальних за роботу; 3. Спільна семінарська робота»¹⁶.

Кожний із цих трьох етапів винесено у наступні розділи та конкретизовано. Наприклад, п. 1 розписаний у розділі IV. Збір і обробка відбувались: а) за темами, обраними спільно з

Т. 2. С. 272–273.

12 ДАРО. Ф. 160, оп. 1, спр. 26, арк. 15–17.

13 Там само. Арк. 15.

14 Там само. Арк. 17.

15 ДАРО. Ф. 160, оп. 1, спр. 26, арк. 17.

16 ДАРО. Ф. 160, оп. 1, спр. 26, арк. 39.

особами, які керують роботою осередку; б) на випадкові теми, обрані слухачем з урахуванням особистих інтересів, пов'язаних із місцевістю, де він проживає.

Студент був зобов'язаний упродовж зимового сезону вивчити не менше однієї теми з кожного предмета, з якого проводилася семінарська робота. Матеріали надсилалися керівникам і за результатами перевірки при наявності зауважень доповнювалися. Спостереження проводилися під керівництвом осіб, відповідальних за роботу. Також у проєкті прописувалися застереження щодо уникнення монографічних матеріалів, особливо не пов'язаних з темою¹⁷.

Згідно з п. 2, розписаним у розділі V, лекції повинні були проводитися в синтетичній формі, стисло, займати небагато годин стосовно широкої семінарської роботи.

Основні ідеї, які відображались у лекційному матеріалі (як і в семінарській та наглядній роботі): розуміння суспільних зв'язків сільського життя з життям різних верств суспільства, з життям і проблемами нації та держави; ознайомлення учасників з історичним процесом розвитку колективного сільського життя в минулому Польщі та досвідом відновленої соціальної та сільськогосподарської роботи в Польщі.

Продовженням лекцій була семінарська робота, для планування якої попередньо надавалися методичні вказівки. У п. 3, розписаному в розділі VI документа, зазначалась мета такого роду занять: пошук відповідних рішень для практичного життя на основі набутих слухачами знань і спостережень; визначення правильного ставлення до найбільш принципових для розвитку села питань; розробка методів і способів проведення конкретної соціальної роботи на селі¹⁸.

У розділі VII проєкту зазначалося, що програма курсу включатиме 12 предметів (натомість у першому зразку документа було лише 7): «Сутність і проблематика культури в цілому» (з урахуванням теорії розвитку та факторів розвитку), «Історичні та соціальні передумови розвитку культури різних верств у Польщі» (зокрема, порівняння культури села та міста), «Питання регіоналізму в культурі» (ілюстровано прикладами з Кременеччини та загалом Волині), «Форми і методи соціокультурної роботи» (ілюстровано прикладами роботи закладів культури Кременеччини та інших регіонів), «Роль селянства та інтелігенції в розвитку польської культури», «Соціологічні основи соціальної роботи на селі», «Реконструкція системи сільського господарства» (йшлося про роль держави, місцевого самоврядування та громадських організацій), «Робота Земельного Самоуряду щодо поліпшення сільського господарства», «Сільськогосподарські громадські організації», «Сільські кооперативи», «Інші громадські організації на селі», «Сучасний стан і динаміка сільських територій у Польщі».

В останньому, VII розділі, зазначено, що до кожного предмета керівники добирали бібліографію, на основі якої студенти поповнювали свої знання¹⁹.

Інформацію про корегування Я. Гоффманом проєкту діяльності осередку, про його зауваження та пропозиції стосовно предметів та їх керівників черпаємо з листування.

Важливо зазначити, що у листі від 14 травня 1937 р. С. Чарноцький звернувся до Я. Гоффмана (зважаючи на обіцянку останнього допомогти в організації Центру соціальної роботи на селі та брати безпосередню участь у його роботі) з таким проханням: «1. Прокоментувати порядок читання лекцій, розподіляючи їх на три роки за кількістю годин, які необхідно відвести на лекції та семінари з кожного предмета; 2. Запропонувати особисте викладання предметів на власний розсуд; 3. Висунути кандидатури доповідачів з інших предметів»²⁰.

Також у цьому листі С. Чарноцький обумовив фінансове забезпечення викладачів (7 злотих за годину роботи, з відшкодуванням витрат за проїзд (другим класом), повне харчування під час перебування на курсі) та тривалість літнього заїзду (від 5 липня до 7 серпня 1937 р.)²¹.

17 Там само. Арк. 39.

18 Там само. Арк. 40.

19 ДАРО. Ф. 160, оп. 1, спр. 26, арк. 49.

20 Там само. Арк. 47.

21 Там само. Арк. 49.

У листі-відповіді від 28 травня 1937 р. Я. Гоффман зазначив такі моменти: «1. Предмет «Сутність і проблематика культури в цілому» – вилучити з навчального плану програми задля уникнення зайвого теоретичного матеріалу для слухачів; 2. На предмет «Історичні та соціальні передумови розвитку культури різних верств у Польщі», запропонований доповідачем проф. Яном Бистроном (Варшава), відвести 25 годин, з них приблизно 10 під час першого літнього курсу; 3. Предмет «Питання регіоналізму в культурі» зняти з причин малої інформативності для слухачів і нездатності сформулювати в них уявлення про внесок культури того чи іншого району-регіону. Водночас запропоновано референтом проф. Станіслава Лемпільського (Львів), якщо куратор вважає за доцільне зберегти цю тему. Кількість годин – 3. Натомість Я. Гоффман запропонував замінити поточну дисципліну на свій комплексний курс «Історія Волині з політичного погляду» (4 год.), «Історія Волині з культурного погляду» (6 год.) і «Волинь сучасна в демографічному плані» (3 год.). Усього про Волинь передбачалося 13 годин, з них перші 10 на першу ставку і 3 на другу; 4. Доручити курс про форми і методи суспільно-культурної роботи доповідачеві п. Кобилінському, а курс про жіночу працю п. Чарноку з Кременця; 5. Курс «Роль селянства та інтелігенції в розвитку польської культури» доручити п. Соляражеві; 6. Курс «Соціологічні основи соціальної роботи на селі» доручити проф. Халасінському. У п. 7. запропоновано до висвітлення наступні питання: а) правові питання в сільському житті; б) духовна та мистецька культура (п. Черняк – 5 год.); в) культура побуту (п. Каспржак)»²².

На завершення керівник висловив вдячність панові послу за постійну співпрацю з ним у цьому питанні та постійне спілкування особисто і письмово. Це є показником значного авторитету Я. Гоффмана в наукових колах освітніх осередків міжвоєнної Волині.

Результати опрацювання стенографічних записів виступів посла дозволяють скласти достатньо повне враження про солідарність Я. Гоффмана, яка простежується у його політичній і громадсько-культурній діяльності. У своїх рішеннях він проявляв гуманність і філософічність. Читаючи ці стенограми, розуміємо, що це була непересічна особистість в історії міжвоєнної Волині, дії та рішення якої були зумовлені мирними переконаннями. На підтвердження цих слів процитуємо уривок звернення посла до Сейму: «Пам'ятаймо, однак, що якою б не була доля, залежить від нашої волі, і ми досягнемо миру, порядку та єдності в нашому світі. Якщо ми прагнемо цього, ми досягнемо своєї мети, якщо не дозволимо нашій розділеній і незрозумілій волі блукати в химеричних і суперечливих пошуках, якщо зуміємо спрямувати її туди, де вже чотири покоління світить велика мета – право людини і громадян»²³.

Депутат Я. Гоффман був виважений у своїх рішеннях, до прийняття яких підходив із відповідальністю, виявляючи риси видатного діяча.

Висновки.

Професіоналізм Якуба Гоффмана як освітянина проявився у його посольській діяльності. Він розумів, що політика влади повинна бути справедливою, щоб не наражатися на опір національних меншин, найбільший відсоток яких складало сільське населення. Під час засідань Сейму Я. Гоффман акцентував увагу послів на необхідності навчання селянства і сам брав активну участь в освітянській програмі: ініціював у парламенті створення освітньої групи; долучився до написання проєкту організації гуртка з підвищення культурного рівня села, діяльність якого була реалізована при Кременецькому ліцеї. У програмі створення осередку було прописано наступні складові: визначено мету і завдання; подано методичні вказівки щодо збору і обробки спостережень, проведення лекцій, організації семінарської роботи; укладено навантаження, яке включало 12 предметів; надані пропозиції щодо викладацького складу.

Зафіксовані в архівних матеріалах погляди депутата Я. Гоффмана щодо проблем влади у селянському питанні є актуальними і сьогодні.

²² ДАРО. Ф. 160, оп. 1, спр. 26, арк. 47.

²³ ДАРО. Ф. 160, оп. 1, спр. 15, арк. 14.

References:

1. Buslenko, V. (1996). Yakob Hofman — posol do seimu. [Yakob Hoffman is an ambassador to the Diet]. *Rode nash krasnyi... Volyn u doliakh kraian i liudskykh dokumentakh. [Our dear family... Volynin the destinies of the regions and human documents]*. Lutsk: Vezha [In Ukrainian].
2. Skakalska, I. & Shvaliuk, I. (2014). Osvitianska intelihentsiia Zakhidnoi Volyni ta yii rol u formuvanni derzhavnytskoi elity ukrainskoho narodu v mizhvoienni period XX st. [The educational intelligentsia of Western Volyn and its role in the formation of the state elite of the Ukrainian people in the interwar period of the 20th century]. *Istoriia Ukrainy, Naukovi vyklady. [History of Ukraine, Scientific presentations]*, 3, 28–31. [In Ukrainian].
3. DARO. F. 160. op. 1. spr. 17, 83 ark. Ustav diskussionnogo kluba poslov i senatorov, proekt ustava parlamentarnoi kulturno-prosvetitelnoi gruppi poslov i senatorov i protokoli obshchego sobraniya i zasedanii parlamentarnoi gruppi. 14 noyabrya 1935 g. – 18 yanvarya 1938 g. [Charter of the discussion club of ambassadors and senators, draft charter of the parliamentary cultural and educational group of ambassadors and senators and minutes of the general meeting and meetings of the parliamentary group. November 14, 1935 – January 18, 1938]. [In Polish].
4. DARO. F. 160. op. 1. spr. 15, 125 ark. Stenograficheskie zapisi vistuplenii Gofmana Yakuba, v seime 1937–1938 godakh. 16 fevralya 1937 g. – 18 fevralya 1938 g. [Verbatim recordings of Hofmann Jakub's speeches in the Sejm of 1937–1938. February 16, 1937 – February 18, 1938]. [In Polish].
5. DARO. F. 160, op. 1, spr. 26, 77 ark. Proekt organizatsii kruzha po povisheniyu kulturnogo urovnya derevni, programma zanyatii kruzha. 10 yanvarya 1936 g. – 29 dekabrya 1937 g. [A project for organizing a circle to improve the cultural level of the village, a program for the circle. January 10, 1936 – December 29, 1937]. [In Polish].
6. DARO. F. 160, op. 1, spr. 83, 10 ark. Ustav obshchestva «Z'ednochene polskei misli politichnei na Volinyu». 16 maya 1936 g. – 3 oktyabrya 1936 g. [Charter of the society “Zednochenye Polish thoughts more politically in Volyn.” May 16, 1936 – October 3, 1936]. [In Polish].

Надійшла до редакції / Received: 09.04.2024

Схвалено до друку / Accepted: 24.05.2024

